

Warbixinta oo Kooban

Warbixintan oo ay si wadajir ah u diyaariyeen Hawlgalka Kaalmaynta Qaramada Midoobay ee Soomaaliya (UNSOM) iyo Xafiiska Ergeyga Sare ee Qaramada Midoobay u Qaabilsan Xuquuqul Insaanka (OHCHR), waxay ku salaysantahay hawsha kormeerka ee Kooxda Xuquuqul Insaanka iyo Badbaadada (HRPG) ee UNSOM. Warbixintu waxay diiradda saaraysaa xadgudubyadii xuquuqul insaanka iyo gabood-falladii la geystay ka-hor, intii lagu gida jiray iyo kadib doorashooyinkii baarlamaanka iyo madaxtooyada ee lagu qabtay Soomaaliya dabayaaqadii 2016kii iyo horraantii 2017kii. Warbixintan waxay ku koobantahay muddada u dhexeysa Agoosto 2016 iyo Febraayo 2018.

Kooxda Xuquuqul Insaanka iyo Badbaadada (HRPG) ee UNSOM ayaa warbixintan diyaarisay iyadoo ka duulaysa xilka saaran UNSOM ee ku cad Qaraarka Golaha Amaanka ee Qaramada Midoobay ee tirsigiisu yahay 2158 (2014), kaas oo faraya in "la kormeero, gacan laga geysto baaritaanada loogana warbixiyo Golaha, gacanna laga geysto ka-hortagga wax kasta oo gabood-fal iyo xadgudub ku ah xuquuqul insaanka, ama xadgudubyada la xiriira Sharciga Caalamiga ah ee Dagaallada ee ka dhaca Soomaaliya".

Shantii sano ee u dambeysay waxaa guulo waaweyn laga gaaray geedi-socodka nabadeed ee Soomaaliya. Horumarka la gaarayna waxaa laga arki karaa, iyadoo sababo kale ay jiri karaan, geedi-socodkii doorasho ee soo billowday bishii Luulyo 2015 kaas oo laga dhaxlay Aqal Sare oo cusub iyo Gole Shacab oo is-bedel lagu sameeyay, kaas oo leh xubno aad u kala duwan, ayna kamid yihiin haweenka oo tiradooda la kordhiyay (kuwaas ahaa 14 boqolkiiba sanadkii 2012 lana gaarsiiyay 24 boqolkiiba muddada doorashadan ee 2016-2017), isla markaana xubnaha golaha shacabka ay boqolkiiba 50 yihiin kuwo cusub oo ay ka mid yihiin dhalinyaro. Si kastaba ha ahaatee, haweenka, dadka naafada ah, beelaha laga tiro badan yahay, iyo kooxaha bulshada rayidka ah, ayaa fursad xaddidan u helay amaba aan u helin geedi-socodka doorasho ee ka dhacay dalka oo dhan maadaama uu ahaa geedi-socod siyaasadeed oo ku salaysan wax qaybsiga beelaha.

Doorashadii 2016-ka, oo Qaramada Midoobay ay ku tilmaantay "geedi-socod siyaasadeed oo leh calaamado doorashooyin", ayaa ahaa geedi-socod marxalad kalaguur oo qabsoomay ka-hor inta aanay si buuxda u dhismin Dowald Goboleedyda Xubnaha ka ah Dowladda Federaalka ah (FMS) iyo ka hor inta aan la dhameystirin dib-u-habaynta dastuurka. Maadaama ay meesha ka maqnaayeen sharcigii khaaska ee doorashada ama nidaamyadii, ayaa inta badan hanaanka lagu shaqeeynaayay la diyaariyay lagana wada xaajooday intii uu socday geedi-socodka. Hay'adaha iyo qaabdhismeedka doorashooyinka ee la abuuray ayaa ahaa kuwo aan hore loo qorhseyn oo kumeel-gaar ahaa, waxayna ku salaysnaayeen go'aanada ay soo saareen Madasha Hoggaanka Qaran (NLF), oo ahayd hay'adda ugu weynayd ee laheyd go'aan ka-gaarista geedi-socodka doorashada taasoo ay ka mid ahaayeen Madaxwaynaha Dowladda Federaalka Soomaaliya iyo Madaxda Dowlad Goboleedyada Xubnaha ka ah Dowladda Federaalka ah, Guddoomiyaha Baarlamaanka Federaalka ah iyo Ra'iisul Wasaaraha DFS, waxaana sharciyadda Madashaas lagu ansixiyay tiro dhowr ah oo xeerar madaxweyne ah. Maadaama aan horay loo samaynin qaabdhismeedkii sharciiyeed, dowlarka hay'adihii arrintu khusaysay ayaan intooda badan aan la qeexin, mana jirin daah-furnaan xagga magacaabista saraakiisha maamulaysay doorashada, arrintaas oo caqabado waaweyn ku noqotay geedi-socodka doorasho.

Geedi-socodkii doorashada Soomaaliya ee 2016-kii ma ahayn doorasho ku saleysan codeyn guud, maadaama aanay jirin shuruudihii lagama maarmaanka u ahaa hirgelinta mabda'a qof-iyo-cod ah. Taas bedelkeeda, waxaa jiray nidaam doorasho dadban oo 275 ergooyin doorasho, oo midkiiba uu ka

kooban yahay 51 ergo, ay doorteen 275ta xubnood ee Golaha Shacabka. Baarlamaanka cusub ayaa doortay Madaxweyne cusub 8dii Febraayo 2017.

Guulahaas ka sokow, waxaa jiray amni-darro, hay'ado garsoor oo tabar daran, iyo nidaam aan waafi ahayn oo ilaaliya xuquuqda aadanaha, waxyaabahaas oo sababay in la waayo isla-xisaabtan ku aaddan xadgudubyada iyo gabood-fallada ka dhanka ah xuquuqul insaanka. Warbixintan waxaa ku jira talo-soo-jeedino lagu saxayo arrimahaas.

Kooxda Xuquuqul Insaanka iyo Badbaadada (HRPG) ee UNSOM waxay diiwaan-gelisay kiisas ku saabsan xadgudubyo iyo gabood-fallo ka dhan ah xuquuqda aadanaha oo xiriir toos ah la leh geeddi-socodka doorashooyinkii 2016-2017 oo ay geysteen ciidamada amniga ee dowladda (oo ay ku jiraan Booliska, Ciidanka Xoogga Dalka Soomaaliyeed iyo hay'adaha sirdoonka) ee heerarka federaal iyo maamul goboleedba, iyo sidoo kale kuwo aan ka tirsanayn Dowladda, oo ay ku jiraan Al-Shabaab iyo shakhsiyaad dano ka lahaa doorashooyinka

Guud ahaan, intii lagu guda jiray muddada warbixintan, UNSOM HRPG waxay diiwaan-galisay 44 kiisas dilal ah oo la xiriira doorashooyinka (41 rag ah iyo 3 haween ah) iyo 4 dhaawac ah (oo dhammaantood rag ah).

Muddadii ka horreysay doorashooyinka, muddadii lagu guda jiray doorashooyinka, iyo doorshada ka dibba laga soo bilaabo Agoosto 2016 ilaa Febraayo 2018, UNSOM HRPG waxay diiwaangelisay 65 kiisas oo xadgudubyo Xuquuqul Insaanka ah oo si toos ah ula xiriiray geedi-socodka doorashooyinka, oo ay ku jiraan dilal iyo dhaawacyo, xarig aan sabab lahayn, cabsigelin musharaxiin, iyo xadgudubyo kale oo ka dhan ah xuquuqda ka-qaybgalka. Sodon iyo lix ka mid ah kiisaska ayaa dhacay ka hor doorashadii Madaxweynaha ee 8dii Febraayo 2017 waxaana ka mid ahaa 15 dilal iyo afar dhaawacyo ah, waxaana badanaa ay ka dhasheen weeraro beegsi ah oo rag aan haybtooda la garan ay ka geysteen Muqdisho. Dhibbanayaasha waxaa ka mid ahaa musharixiin doorashooyin, xubno ka mid ahaa hey'adaha doorashooyinka, iyo odayaal dhaqameedyo beelo oo caan ahaa kuwaas oo ku lug lahaa ololaha iyo geedi-socodka codeynta. Shan iyo tobanka nin ee la dilay, 13 ayaa ahaa odayaal dhaqameedyo caan ahaa, labo kalena waxay ahaayeen ergooyin doorasho.

Tan iyo markii la doortay Madaxweynaha Soomaaliya 8dii Febraayo 2017, rabshadaha la xiriira doorashooyinka ayaa weli sii socday waxaana codeeyeyaasha, odayaal dhaqameedyada iyo dadka kale ee ka qayb-qaatay geedi-socodka lala beegsaday khaarijin. Muddadii u dhexeysa 13kii Febraayo 2017 iyo 28kii Febraayo 2018, UNSOM waxay diiwaan galisay 29 dilal ah (oo ay ku jiraan 26 rag iyo saddex haween ah); 14 ka mid ah dhibanayaasha ayaa ka qaybqaatay geeddi-socodkii doorashooyinka ee Maamulka Ku-meel-gaarka ah ee Koonfur Galbeed (ISWA), lix qof oo Galmudug ah, iyo sagaal qof oo HirShabelle ah. Inkastoo ilo wareedyo kala duwan ay dilalkaas badankood u tiriyeen Al-Shabaab, ayaa haddana kooxdu waxay sheegatay sideed kamid ah dilalkaas oo kaliya. Qaar ka mid ah dilalka ayaa u muuqda in ay Al Shabaab ku aargudanaysay, maadaama kooxdu ay si joogta ah ugu hanjabtay in ay bartilmaameedsan doonto ayna dili doonto qof kasta oo ka qaybgala geeddi-socodka doorashada. Dilal kale ayaa u muuqday xafiiltan ka dhexeeyay kooxo siyaasadeed iyo kuwo beeleed ama ayba suurto gal ahayd inay ka dambeeyeen qaswadayaal.

Mas'uuliyiinka Soomaalida ma baarin inta badan xadgudubyada iyo gabood-fallada ka dhanka ah xuquuqul insaanka ee la xiriiray geedi-socodka doorashada. Afartan iyo afarta dilalka ah ee loo geystay odayaal dhaqameedyada iyo ergooyinka doorashada (15 ka mid ah waxaa la diley

marxaladdii ka horreeyay doorashadda iyo 29 ka mid ah marxaladdii ka dambeysay codbixinta), laba kiis oo kaliya ayaa waxaa loo soo oo xiray dacwadna lagu oogay shan eedeysanayaal Al-Shabaab ah, laguna kala maxkamadeeyay Muqdisho 21kii Agosto 2017 iyo Baydhaba 21kii Juun 2017.

Iyadoo aan waxba loo dhimayn midnimada dhuleed ee Soomaaliya, ayaa warbixinta waxaa sidoo kale kamid ah qayb ku saabsan doorashadii madaxtooyada ee 2017 ee lagu qabtay Somaliland 13kii Nofeembar 2017, taas oo ka duwanayd Soomaaliya inteeda kale, oo waxaa loo maray nidaam cod bixin oo qof-iyo-cod ah. Geedi-socodkan oo markiisii hore la qorsheeyay bishii Juun 2015, ayaa la kulmay dib-u-dhacyo ballaaran oo ay sababeen khilaafaad siyaasadeed, arrimo farsamo iyo dhibaatooyin bani'aadamo oo ka dhashay abaartii. Bilihii Oktoobar iyo Nofeembar 2017, UNSOM waxay diiwaangelisay xadgudubyo ka dhan ah xuquuqul insaanka oo la xidhiidha doorashooyinka Somaliland, oo ay ku jiraan adeegsi awood xad dhaaf ah oo ay adeegsadeen ciidamada amniga kana dhan ah dibad-baxayaal, arrintaas oo sababay 20 khasaarooyin ah (saddex dhimasho ah iyo 17 dhaawac ah). Mid ka mid ah dhacdooyinkaasi, ayaa ciidamada ammaanku waxay rasaaseeyeen oo ay ku dhaaweeyeen siddeed qof oo rayid ah gobolka lagu muransanyahay ee Sanaag, dadkaas oo ku guda jiray dibadbax nabadeed oo la xiriiray doorashooyinka dabayaaqadii bishii Oktoobar 2017. Intii ay socdeen doorashooyinka, waxay u muuqataa in muwaadiniin badan oo ka diiwaan gashanaa saddex xarumood oo doorashoo ku yaal gobolka lagu muransan yahay ee Sool iyo Sanaag aan la siinin fursad ay ku codeeyaan sababtuna ahayd xiisadaha sii kordhayay ee u dhaxeeyay Puntland iyo Somaliland. Intii ay socdeen banaanbaxyadii dhacay bartamihii Nofeembar 2017 ee ka dambeeyay doorashada, boolisku waxay toogteen oo ay dileen saddex qof oo rayid ah, sagaal kalena waxay ku dhaaweeyeen magaalooyin kala duwan oo Somaliland ka tirsan. Walaacyada kale ee xuquuqul insaanka waxaa ku jira dhibaateyn iyo xarig loo geystay siyaasiyiinta mucaaradka ah iyo shaqaalaha warbaahinta.

Warbixintan waxaa lagu soo gabagabeeyay talooyin ah in Dowladda Federaalka Soomaaliya iyo beesha caalamku qaadaan tallaabooyin looga hortegayo xad-gudubyada ka dhanka ah xuquuqda aadanaha ka hor doorashooyinka 2020-2021. Tani waxaa ka mid ah horumarinta qaabdhismeedka sharciyeed iyo hay'adeed ee lagama maarmaanka u ah qabsoomidda doorashooyin xor ah, caddaalad ah, daah-furan, loo wada dhanyahay lana aamini karo, marka la gaaro 2020-2021, doorashooyinkaas oo muwaadiniintu ugu naaloon karaan xuquuqdooda ka-qaybgalka arrimaha danta guud si toos ah ama iyagoo u maraya dad iyaga metela oo si xor ah loosoo doortay. Warbixintu waxay sidoo kale ku talinaysaa in madaxda Somaliland ay dib-u-eegis iyo falanqayn buuxda ku sameeyaan geedi-socodkii doorasho ee 2017, gaar ahaan xadgudubyadii ka dhanka ahaa xuquuqul insaanka ee la xiriiray doorashooyinka, kuwaa oo dhacay ka-hor, intii lagu guda jiray iyo kadib maalintii codaynta.